Ρήγας, ο βάρδος της ελευθερίας

Δεν εξακριβώθηκε ποτέ, αν είχε μυστική οργάνωση. Η ποίησή του ήταν «ατημέλητος και κυριολεκτούσα μέχρι πεζότητος», όπως λέει ο Κωστής Παλαμάς. Η εντύπωση που έδινε όσο ζούσε στο Βουκουρέστι, έκανε τον μοναχό Κύριλλο να γράψει «ο διεφθαρμένος τας φρένας Ρήγας... ο παράφρων». Το πρώτο στιχούργημα, που του αφιερώθηκε, σκαρώθηκε πάνω στο τραπέζι της οινοποσίας από τον Αλέξανδρο Κάλφογλου:

«Ο θεός οπόταν θέλη - για τα άπειρά του τέλη, - έξαφνα τον Ρήγα στέλλει – μ' ένα τεχνικόν βαρέλι».

Χαριτωμένο, πανέξυπνο, ζωηρό κι ετοιμόλογο τον περιγράφουν οι φίλοι της νιότης του. Όταν, κάποιον χειμώνα, τέλειωσε το κρασί στο σπίτι του Κάλφογλου, όπου είχαν φαγοπότι, βγήκε μέσα στη νύχτα, βρήκε ένα βαρέλι και το κύλησε, μες στα χιόνια, ως το τραπέζι της παρέας.

«Γεμάτο όλοι έχοντες φιλίας το ποτήρι», είναι ο πρώτος στίχος ενός από τα πρώτα του πατριωτικά τραγούδια. Μεταφράζοντας γαλλικές ερωτικές ιστορίες, μπήκε στο χώρο των γραμμάτων, στα 1790, με το «Σχολείον των ντελικάτων εραστών». Αυτός ο γεννημένος γλεντζές έμελλε να γίνει ο πρωτομάρτυρας βάρδος της ελευθερίας: Ο Ρήγας Βελεστινλής ο Θετταλός, όπως ο ίδιος υπέγραφε (έρευνα του Δημήτριου Καραμπερόπουλου με τίτλο «Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή » {1997} υποστηρίζει ότι το επώνυμο «Φεραίος» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Κωνσταντίνο Κούμα το 1832 και για δεύτερη από τον Ιωάννη Φιλήμονα το 1834 για να καθιερωθεί στη συνέχεια).

Γεννήθηκε, στα 1757, στο Βελεστίνο της Μαγνησίας: Τις αρχαίες Φερές. Φοίτησε στο καλό σχολείο της Ζαγοράς στο Πήλιο αλλά, νεαρός ακόμα, σκότωσε έναν Τούρκο κι αναγκάστηκε να φύγει από την περιοχή. Κρύφτηκε στον Όλυμπο κι, αργότερα, στο Άγιο Όρος. Τα ίχνη του ξαναβρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη. Πια, είναι γνωστός ως Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος. Γίνεται γραμματέας του Αλεξάνδρου Υψηλάντη, παππού του μετέπειτα αρχηγού της Φιλικής Εταιρίας, και του Νικολάου Μαυρογένη, παππού της ηρωίδας Μαντώς. Από το 1786, βρίσκεται στο Βουκουρέστι, αγαπημένο μέλος της συντροφιάς των λογοτεχνών αλλά και φλογερός πατριώτης. Η γαλλική επανάσταση του 1789 τον συναρπάζει. Ονειρεύεται μια επανάσταση, που θα διώξει τον σουλτάνο και θα φέρει τη δημοκρατία στα εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ένα ξεσηκωμό, που θα ξεκινήσει από τη Μάνη, θα απλωθεί ως το Σούλι και θ' ανάψει τη φωτιά της λευτεριάς στις χώρες γύρω από τον Δούναβη.

Κοσμοπολίτης ο ίδιος, οραματιστής και ρεαλιστής, ο Ρήγας εργαζόταν για μια δημοκρατική «Ανατολική Πολιτεία» που θα περιλάμβανε ισότιμα όλους τους λαούς των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας με ελαφρό προβάδισμα στους Έλληνες ως συνεκτικό κρίκο. Ουσιαστικά ήθελε μια βαλκανική - μικρασιατική ομοσπονδία και δε δίστασε, προκειμένου να το επιτύχει, να έρθει σε επαφή με τον Πασβάνογλου του Βιδινίου και τον Αλή πασά των Ιωαννίνων.

Στο σύνταγμα που εκπόνησε με το όνομα «Νέα Πολιτική Διοίκησις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικρασίας, των Μεσογείων νήσων και της Βλαχομπογδανίας», περνούσε τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, καθιέρωνε την ανεξιθρησκία, εγκαθιστούσε το δημοκρατικό πολίτευμα με δικλείδες ασφαλείας που προλάβαιναν την αυθαιρεσία της εξουσίας, προέβλεπε την Παιδεία για όλους και έθετε ως προϋπόθεση την αλληλεγγύη των εθνοτήτων που θα ζούσαν στα όρια του μελλοντικού κράτους. Το «σύνταγμα» ήταν γραμμένο σε απλή ελληνική γλώσσα, όπως και η προβλεπόμενη επίσημη γλώσσα της ομοσπονδίας ήταν η ελληνική, που μιλιόταν ευρύτατα τότε.

Στην επωδό του Θούριου, ονομάζονται ένας προς έναν οι λαοί, που καλούνταν να επαναστατήσουν, ενώ δεν προσδιορίζεται η εθνικότητα των τυράννων. Η επανάσταση παίρνει έτσι τη μορφή απελευθερωτικού αγώνα εναντίον των φορέων της δυναστικής εξουσίας, όποιας κι αν είναι:

«Βούλγαροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί,

Αράπηδες και άσπροι με μια κοινή ορμή

για την ελευθερία να ζώσουμε σπαθί

να σφάξουμε τους λύκους που τον ζυγό βαστούν

και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν...».

Κι ακόμα:

«Βούλγαροι κι Αρβανίτες και Σέρβοι και Ρωμιοί

Νησιώτες κι Ηπειρώτες με μια κοινή ορμή

για την ελευθερία να ζώσουμε σπαθί...».

Το αν είχε ή όχι μυστική οργάνωση ο Ρήγας είναι ένα θέμα για το οποίο έχει χυθεί πολύ μελάνι. Το ότι τεκτονικών προδιαγραφών οργάνωση υπήρχε, βασίζεται σε μιαν αποστροφή του λόγου του Χριστόφορου Περραιβού, που αναφέρει:

«Όσον δια την πρώτην Εταιρείαν του αοιδίμου Ρήγα του Φεραίου, χρεωστώ να είπω τινά εν περιλήψει...».

Το ότι δεν υπήρχε, τεκμαίρεται από τα όσα ο Περραιβός αναφέρει στη συνέχεια, που καμιά σχέση δεν έχουν με δράση οργάνωσης. Αυτά που καταγράφει ο Περραιβός, είναι ενέργειες και επαφές του ίδιου του Ρήγα ως ατόμου. Επιχείρημα για το ότι οργάνωση υπήρξε είναι και το γεγονός πως η αυστριακή αστυνομία αυτήν έψαχνε και οι ανακρίσεις σε αυτής την αποκάλυψη αποσκοπούσαν. Το αντεπιχείρημα βρίσκεται στο ότι όλες οι αστυνομίες του κόσμου αναζητούν συνωμοσίες, πολύ περισσότερο στη Βιέννη εκείνης της εποχής, κατά την οποία οι μασονικές στοές περίσσευαν. Κι ακόμα, εναντίον της άποψης που θέλει την οργάνωση να υπήρχε είναι και το ότι ποτέ δεν αποκαλύφθηκε. Αυτό, όμως, μπορεί και να οφείλεται στους αυστηρούς συνωμοτικούς κανόνες που τα μέλη της τηρούσαν. Όπως και να έχει το ζήτημα, ο Ρήγας είναι γνωστό ότι δρούσε στις τάξεις των ομάδων που αποτελούσαν τις «κομπανίες Γραικών». Έτσι κι αλλιώς, οι μυημένοι στις ιδέες του και οι πρόθυμοι να τον βοηθήσουν ήταν πάρα πολλοί. Απόδειξη και οι εκτεταμένες συλλήψεις, όταν αποκαλύφθηκε η δράση του.

Ο Ρήγας έφτασε στη Βιέννη τον Αύγουστο του 1796. Κάτω από τη μύτη της πανίσχυρης και τρομερής αυστριακής μυστικής αστυνομίας, τυπώνει τη Δημοκρατική προκήρυξη και τη Χάρτα του. Οι αδερφοί Μαρκίδες Πουλίου, με κίνδυνο της ζωής τους, του διαθέτουν το τυπογραφείο τους. Οι ένθερμοι οπαδοί του πληθαίνουν, απλώνονται από το Βουκουρέστι ως την Πέστη κι από τη Βιέννη ως την Τεργέστη. Στον χρόνο επάνω, στα 1797, τυπώνει το σύνταγμά του με τον Θούριο, που γίνεται ανάρπαστος. Το κίνημά του μεγαλώνει, νέοι άνθρωποι πυκνώνουν τις τάξεις των οπαδών του. Η μύηση στις ιδέες του γίνεται με όρκο σιωπής.

Το καλοκαίρι του 1797, οι Γάλλοι παίρνουν τα Επτάνησα κι ο πυρετός ανεβαίνει. Ο Ρήγας γράφει:

«Μου λένε πως δεν είναι πια καιρός για βιβλία αλλά για δράση».

Ετοιμάζεται να κατέβει στην Ελλάδα. Στέλνει τρία κιβώτια με επαναστατικό υλικό στο κατάστημα του Αντώνη Νιώτη, στην Τεργέστη, και γράφει στον σύντροφό του Αντώνη Κορωνιό να πάει να τα παραλάβει. Ο ίδιος κατευθύνεται στην Τεργέστη, με σκοπό να περάσει στην Ελλάδα. Ένα πλοίο θα τον περιμένει.

Όμως, ο Αντώνης Κορωνιός λείπει στη Δαλματία για δουλειές. Το γράμμα του Ρήγα πέφτει στα χέρια του Δημήτρη Οικονόμου, συνεταίρου του Κορωνιού. Πηγαίνει στις αρχές της Τεργέστης και καταδίδει τα πάντα. Η αστυνομία δρα κεραυνοβόλα:

Ο Κορωνιός συλλαμβάνεται στη Δαλματία. Άλλοι στη Βιέννη, στην Πέστη και στην Τεργέστη. Στις 19 Δεκεμβρίου 1797, ο Ρήγας φτάνει ανύποπτος στον προορισμό του, συντροφιά με τον Χριστόφορο Περραιβό. Συλλαμβάνονται και οι δυο. Ο Περραιβός γλιτώνει, επειδή έχει γαλλικό διαβατήριο. Τρομερά βασανιστήρια περιμένουν τους πατριώτες, που ετοίμαζαν επανάσταση κατά της Τουρκίας. Η Αυστρία είναι σύμμαχος και θέλει να το αποδείξει στον σουλτάνο. Και, πάνω απ' όλα, εκείνη την εποχή, θέλει ησυχία στα Βαλκάνια.

Μη αντέχοντας, ο Ρήγας προσπαθεί ν' αυτοκτονήσει, στις 30 του ίδιου μήνα. Αποτυχαίνει. Οι ανακρίσεις και τα βασανιστήρια δε βγάζουν πουθενά. Δεν αποκαλύπτεται οργάνωση. Όσοι δεν είναι υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εξορίζονται. Όσοι είναι, αποφασίζεται να σταλούν στους Τούρκους.

Στις 10 Μαΐου 1798, οι Αυστριακοί παραδίδουν στον πασά του Βελιγραδίου, τον Ρήγα και επτά από τους συντρόφους του: Τον Αντώνη Κορωνιό και τον Ευστράτιο Αργέντη από τη Χίο, τους αδερφούς Παναγιώτη και Ιωάννη Εμμανουήλ από την Καστοριά, τον Θεοχάρη Τουρούντζια από τη Σιάτιστα, τον Ιωάννη Καρατζά από την Κύπρο και τον γιατρό Δημήτριο Νικολαΐδη από την Ήπειρο. Νέες ανακρίσεις, νέα βασανιστήρια, ενώ η κατακραυγή κατά των Αυστριακών γενικεύεται κι η συγκίνηση κορυφώνεται.

Τον ίδιο καιρό, ο Αδαμάντιος Κοραής τυπώνει την «Αδελφική διδασκαλία» του. Στον πρόλογο γράφει για τον Ρήγα και τους επτά συντρόφους του:

«Παρίστανται, ίσως, ταύτην την ώραν δέσμιοι έμπροσθεν του τυράννου οι γενναίοι ούτοι της ελευθερίας μάρτυρες. Ίσως ταύτην την ώραν καταβαίνει εις τας ιεράς κεφαλάς των η μάχαιρα του δημίου, εκχέεται το γενναίον ελληνικόν αίμα από τας φλέβας των, και ίπταται η μακαρία ψυχή των, δια να υπάγη να συγκατοικήση με όλων των υπέρ ελευθερίας αποθανόντων τα αοιδίμους ψυχάς».

Δεν υπήρξε «μάχαιρα δημίου». Οι Τούρκοι τους στραγγάλισαν, στις 27 Ιουνίου 1798 κι έριξαν τα κουφάρια τους στον Δούναβη. Ο Ρήγας ήταν, τότε, 41 χρόνων...

Στα 1817, είκοσι χρόνια μετά τη δημοσίευση του Θούριου, μια παρέα ταξιδιωτών πέρασε από ένα μικρό χωριό της Μακεδονίας. Σταμάτησαν στον φούρνο, που ήταν μαζί και χάνι. Ο βοηθός του φούρναρη, ένα Ηπειρωτόπουλο, πλησίασε την παρέα και ρώτησε, αν υπάρχει κάποιος, που να ξέρει ανάγνωση. Υπήρχε ένας. Ο μικρός τον παρακάλεσε να τον ακολουθήσει και βγήκαν στον αγρό. Εκεί, ο νεαρός βοηθός έβγαλε από τον κόρφο του ένα βιβλιαράκι και ζήτησε από τον ταξιδιώτη να του διαβάσει κάτι. Ήταν τα τραγούδια του Ρήγα. Ο ταξιδιώτης απορροφήθηκε στο διάβασμα. Κάποια στιγμή, σήκωσε τα μάτια και είδε τον νεαρό κατακόκκινο, να κλαίει γεμάτος συγκίνηση. Σταμάτησε το διάβασμα και τον ρώτησε:

«Πρώτη φορά τ' ακούς αυτά;».

«Όχι», απάντησε ο νεαρός: «Παρακαλώ κάθε ταξιδιώτη, που περνά, και μου διαβάζει κάτι».

Ο ταξιδιώτης διηγήθηκε το περιστατικό στον Κλοντ Σαρλ Φοριέλ, που, το 1824, ενώ η επανάσταση βρισκόταν στην κορύφωσή της, δημοσίευσε στο Παρίσι το βιβλίο «Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια». Ο Φοριέλ κατέγραψε το περιστατικό, στο βιβλίο του, συμπληρώνοντας:

«Αν ο μικρός φούρναρης ζει ακόμα, στοιχηματίζω πως δε ζυμώνει ψωμιά. Τα μπράτσα του

κάποιο άλλο έργο εκτελούν».

(Έθνος, 24.6.1997) (τελευταία επεξεργασία, 5.2.2009)